

ANTONI SALA i SERRA

MIL ANYS DE MÚSICA ELS ORÍGENS DE L'ARS NOVA

Els primers historiadors de la música foren els poetes. No hi ha cap civilització, es diu, que no compti amb alguna bonica llegenda sobre l'origen i la creació de l'art meravellós de la música. Sempre i a tots els llocs hi ha un déu o un heroi que la descobreix abans de regalar-la als homes. La recerca arqueològica ha permès els musicòlegs contemporanis de descriure la música de l'anti-

guïtat amb una precisió remarcable si tenim en compte que no es conserven textos musicals anteriors a l'era cristiana. Manquen, doncs, els ressenyaments sobre l'existència d'un sistema d'anotació musical dels Sumeris, dels Assiris, de l'antic Egipte i d'Israel.

De totes maneres cal conèixer els orígens de la tradició musical. Així es pot descobrir que 3.000 anys a. J.C. la civilització sumera-caldea coneixia l'ús de les flautes d'argent, les arpes, la lira a cinc, a set i a onze cordes (instruments descoberts en el cementiri reial d'Ur), i que els egipcis utilitzaven instruments anàlegs amb predomini de l'arpa, que fou l'instrument nacional.

La civilització sumèria irradia durant molts anys per tota l'Àsia occidental. Vers l'any 2.000, Babilònia triomfant adopta les tradicions artístiques dels vençuts sumeris i les tramet als Assiris. Els hitites les fan passar a Egipte, país ric en tradicions musicals, tot i penetrant a Grècia al mateix temps que els etruscs. Quant als hebreus, els textos bíblics ressenyen abundantment la importància de la música en totes les circumstàncies de la vida i el gènere musical que conreaven (cants de guerra, psalms, lamentacions fúnebres, càntics etc.) El llibre de Daniel descriu els instruments d'una orquestra. Els «Llibres Històrics» han conservat els poemes d'alguns cants antics que celebren els grans moments de la història d'Israel. Malauradament, s'ignora com era la música dels hebreus i, per tant, la influència que ha pogut tenir sobre la música occidental.

De la Grècia musical se'n tenen notícies a partir del segle VIII a. J.C. i no pas pels documents de la Creta antiga, una civilització rica, sinó per les nombroses representacions d'instruments fets en pintures i baix-relleus. Pel que fa a la música de la Grècia arcaica, es coneix únicament mitjançant el mite d'Orfeu i d'Olimp (que representa la influència asiàtica) i de les epopeies d'estil homèric de les quals se sap solament que eren acompanyades per instruments de cordes (lira, cítara) o de vent (sirinx, trompetes) i de percussió. Les primeres ressenyes precises sobre la música grega venen dels escrits dels filòsofs com Pitàgores (veritable teòric de la música) Plató, Aristòtil, etc. Després del segle VIII als Jocs de Delphos hi havia concursos artístics en els quals la música hi tenia un gran paper.

Terpandre, vers 675, compon els «nomus» (poemes d'estil homèric) que es cantaren als Jocs amb acompanyament de cítares i aules. Entre els compositors grecs més cèlebres cal esmentar Píndar, Sófocles i Eurípides. Sortosament es coneix el sistema de notacions dels grecs, que consistia en lletres de l'alfabet inclinades de forma diversa. Gràcies a això es pogueren desxifrar els deu documents musicals més antics, degudament classificats, des de 408 a J.C. fins al segle III, amb l'himne cristià d'Oxirincos.

Sembla que els grecs no conegueren la polifonia, si més no, tal com es coneix avui dia. El «solo» que enriqueix la seva música era fet per la doble flauta, per la trompeta doble o per les múltiples cordes de la lira, amb la qual cosa podien executar un acompanyament sumari de la part superior; acompanyament que consistia probablement només en una llarga obligada (el primer grau de la moda). Per contra, el domini de la melodia, en la música testimonial, era un extraordinari art consumat. Els cantors i els instrumentistes tenien la facultat d'una moda a l'altra per l'alteració d'un mòdul inicial (la modulació). Els cantors de l'època decadent adquiriren el costum de cantar moltes notes sobre una mateixa síl·laba, cosa inconneguda pels antics grecs.

Quan Roma va conquerir Grècia (146 anys a. J.C.) adaptà l'art dels vençuts, però aquest, lluny dels orígens populars, estava en plena decadència. Roma, orgullosa de les seves conquestes, oblidà les tradicions etrusques (d'orígens diversos, entre ells l'egipci) i conduí la música als excessos més

ridículs i vulgars; constitució de grups d'instruments en forma d'orquestrcs excessives i la fabricació d'orgues de vent gegants (per primera vegada), etc.

Malauradament, no resta cap fragment de música llatina, per bé que els romans ja practicaven un sistema d'anotació musical que utilitzava les primeres lletres de l'alfabet. De totes maneres l'Església cristiana naixent creà una litúrgia musical per síntesi d'elements diversos (grecs i hebraics sobretot). No es coneix cap exemple d'aquesta música primitiva anterior al segle IV, època en què Sant Ambrosi, bisbe de Milà, introduí a la seva diòcesi el cant dels «Antics» i dels «Himnes» tal com es practicava en l'Església d'Orient. Encara que se sap que Sant Crisòstom fixava la litúrgia de la missa bizantina, introduint a Constantinoble la pràctica de les «Antifones» o «Antigues» importades d'Antioquia. Tot això dóna entenent que existien, entre el ritu ambrosià i el bizantí, grans semblances. La música bizantina, hereva de la de Grècia i la d'Orient, era subtil i selecta. Utilitzava les modes derivades dels grecs més complexos i practicava dos gèneres principals: la «diatònica» que adoptà l'Església russa dels nostres dies i l'«Harmònic» perpetuat per l'Església grega. Al mateix temps que s'introduïren els cants vocalitzats orientals a Occident, els Pares de l'Església s'alarmaren en veure les grans diferències de concepte entre l'art pròpiament selecte i el que cantava el poble. La secta neo-pitagòrica, protestà repetides vegades contra l'abús dels intervals petits que consideraven afeminats. Una reacció general es produí a la litúrgia cristiana, que es veia obligada a imposar solament l'ús de les modes clàssiques gregues. Aquest llenguatge musical és el que ha produït les obres mestres que admiren encara avui sota el nom de «Cant Gregorià», la bellesa del qual roman viva en la interpretació de les distintes escoles contemporànies. La perennitat d'aquest art és un signe de la seva virtut: és el testimoni vivent d'una civilització musical antiga, i per això la música cristiana ha resistit les invasions bàrbares que dels segles IV al V afectaren Europa tot marcant el començament d'una nova era per a la cultura occidental.

Els musicòlegs especialistes han qualificat «Edat d'Or» del cant gregorià els tres o quatre segles que han seguit les grans invasions dels bàrbars. No existeixen pas textos musicals d'aquest període, però una sòlida tradició oral ha tramès als segles següents el prodigiós repertori «d'Introïts», «Antigues» «Aleluies» i «Himnes», els autors dels quals, homes obscurs d'església, són totalment desconeguts. La producció dita «gregoriana» seguí fins al segle XVI, però les obres tardanes són pobres reproduccions d'altres de més antigues (la Missa dels Àngels, per exemple, del segle XVI, «l'Angelus», conté una melodia del segle XII). Una excepció ha de fer-se a això, car algunes de les composicions més belles són fetes a partir del segle XIII (Dies Irae, i Lauda Sion entre altres). En la transmissió oral dels cants relativament difícils d'un extrem a l'altre del món cristià hi jugà positivament l'atzar i la fantasia car cada poble adaptà els costums musicals provinents de diòcesis llunyanes i es configuren noves formes musicals litúrgiques en les quals les melodies antigues són irreconeixibles. Per això Sant Gregori, el gran Papa del 590 al 604 en sentir aquell perill féu un retorn a la unitat, implantant una reforma que establia «una gradual típica» (Antifones) que fou imposada a totes les diòcesis mitjançant missioners encarregats d'ensenyar el cant de l'Església. Més tard Carlemany comprengué la importància que la unificació dels rituals tenien per al manteniment de l'autoritat davant la diversitat de cultures. Fidel defensor del Papat, decidí prosseguir l'obra gregoriana tot revestint aquesta empresa amb un caràcter impetuós i enèrgic. Els documents més antics existents sobre música, majorment, són obres religioses, car durant molt de temps sols els representants de la classe intel·lectual eren capaços d'escriure música. En el segle IX aquesta classe llettrada inventa els «tropus», uns poemes mnemotècnics difícils de retenir, que foren el pretext de noves

composicions religioses i que representen el desenvolupament de la música fins al segle XVI (Concili de Trento). Segons Jacques Chailley, especialista en música medieval, els «tropus» foren l'origen de les «passions» i «misteris» que donaren lloc al segle X de les «Cançons de gesta» que declamaren els trobadors i els joglars. En la música profana, les primeres obres, foren segurament les danses instrumentals (flautes, musettes, trompetes, tambors i timbals) i les cançons populars poc o molt improvisades sobre temes del cant planer i acompanyats per la vella arpa. Però durant els segles XI al XIII es multiplica una noble espècie de cantors-compositors-poetes coneguts segons el país amb el nom de «trobadors» (Provence) «menestrals» (nord de França) «bards» (Escòcia, Irlanda, etc.), «minnesinger» (països germànics) etc. que anaven de poble en poble, protegits fins i tot per les lleis, tot ensenyant el cant i creant escoles. En la llengua d'Oc es poden retrobar els noms de més de 450 trobadors i es coneixen més de 250 melodies. Foren famosos els trobadors com Guillem, comte de Poitiers, el duc d'Aquitània, Jofre Rudel, Bernard de Ventadorn, Thibaud de Champagne, rei de Navarra, i el cèlebre Adam de Halle, etc. Les seves obres comprenien «cançons de creuada», «cançons polítiques», «cançons malencòniques», «cançons d'amor», etc. Cadascun d'aquests gèneres es distingia pel poema, i la melodia que era molt sovint de ritme «ternari». Durant aquesta època es desenvolupa la polifonia, pràctica musical que per als contemporanis és sinònim de la música que neix amb l'ARS NOVA. A Catalunya, la música culta, per dir-ho així, entra amb el cristianisme en l'època visigoda. Tarragona es convertí en la província eclesiàstica més important després de la Bètica. Les primeres notícies sobre la pràctica musical dels cristians foren escrites per Pacià, bisbe de Barcelona fins 390 i el prelat més cèlebre de la Hispània Romana. Es tractava d'una condemna de les celebracions de les calendes de gener amb mascarades, música i dansa.

Altres noves detallades en la magnífica *Història de la Música de Catalunya*, de Montserrat Albet, provenen del Concili de Lleida, que prohibí que els matrimonis fossin celebrats amb balls, i els escrits que denoten la presència a Tarragona de clergues bizantins, qual cosa introduí els ritus de Bizanci en la litúrgia visigòtica. Albet explica que la incorporació de la Catalunya Vella al món carolingi és paral·lela a la penetració de la litúrgia i el cant romà, tot i que les dues litúrgies, visigòtica i romana, coexistiren durant molt de temps. La difusió de la música sagrada es féu gràcies als monestirs. Sant Pere de Roda, Ripoll i Sant Cugat en foren protagonistes.

La música profana seguí el corrent com a component de la llengua d'Oc i van participar-hi els «trobadors» de Provence i fins i tot es convertiren els poetes catalans en propagadors d'aquest art a les corts peninsulars. Alfons I de Catalunya anomenat «el Cast» i també trobador, vinculat amb Occitània, tenia a les seves possessions una àrea lingüística provençal, i li són atribuïdes a aquest rei una cançó amorosa i un debat. *La Crònica* de Ramon Muntaner, diu que amb motiu de la coronació d'Alfons III hi havia a la festa una nombrosa participació d'instrumentistes de vent i de percussió. En aquella època es confonia la denominació de trobadors i menestrals; per això tots ells eren tinguts com joglars fins el segle XIV, en què foren substituïts per la de «ministrers». Fins aquí hem parlat de Catalunya pel que fa a la música d'una sola veu. La polifonia, segons els musicòlegs, fou patrimoni simultani de tots els països com una transformació de l'ARS ANTIQUA.

Bibliografia

La Música de Friedrich Herzfeld

Història de la Música de Josep Subira

40.000 anys de Música de Jacques Chailley

Els orígens de la Música Ronland de Cande

Història de la Música de Catalunya de Montserrat Albet